

Autor: Xavier Mayor Farguell, Dr. en Biologia. Especialista en Ecologia aplicada.

Estudi Xavier Mayor et al. SL. C. Zurbano 85 Esc. E Baixos 1a. Sabadell. CP 08201

E-mail: xavier@e-xmf.com Web page: <http://xaviermayor.blogspot.com.es/>

EL VALOR ESTRATÈGIC DELS ESPAIS OBERTS METROPOLITANS

Eixos temàtics: Context (anàlisi i explicació de la realitat.), instruments (instruments, tecnologia i eines que faciliten la feina dels arquitectes) i objectius (Respostes als canvis).

Etiquetes: Medi ambient i sostenibilitat, territori, ecologia territorial i urbana.

Introducció

La interpretació dels espais oberts ha experimentat una notable evolució en la darrera dècada. La introducció dels conceptes, idees i visions que s'han fet des de l'ecologia del paisatge o territorial ha obert un ventall de possibilitats d'aproximar-se des d'aquesta disciplina incorporant cada cop més els principis i conceptes de l'ecologia aplicada a la comprensió del mosaic territorial i a la configuració d'una infraestructura verda.

L'aproximació clàssica de l'anomenat *sòl no urbanitzable* (SNU) és obsoleta i caduca ara, i una cotilla per a plantejaments més innovadors i eficients. Arribats en aquest punt, cal doncs superar-la. L'essència ecològica del territori fa que l'aproximació des de l'ecologia aplicada resolgui molt millor i de manera més potent els seus valors estratègics, els ecològics, els ambientals, i també els productius. Així, amb aquest nou enfocament, cal determinar els valors estructurals i funcionals de les diferents peces que configuren els espais oberts.

Aquesta nova aproximació permet decidir més sòlidament sobre la capacitat d'acollir activitats en espais oberts. Cal, doncs, definir millor les activitats que hi són compatibles, la qual cosa resulta clau per tal d'enfrontar el repte d'una transformació territorial. Això ens porta a tenir més capacitat per abordar consistentment les friccions i les pertorbacions que la nostra activitat genera en aquesta mena d'espais, un fet

especialment important en un context on els espais oberts són limitats, com és el context metropolità.

Per tant, aquesta nova aproximació a la comprensió del rol dels espais oberts en el territori requereix d'una anàlisi diferent de la s'ha fet fins fa una anys. En aquest sentit, la concepció del nou Pla Director Urbanístic (PDU) metropolità representa una oportunitat molt interessant de posar en pràctica aquests nous enfocaments. La nova anàlisi i comprensió dels espais oberts s'ha de basar en una metodologia que incorpori els nous conceptes i visions, i respongui als nivells d'informació dels quals ara disposem.

Importància d'una mirada ecològica sobre els espais oberts

L'aproximació de l'ecologia aplicada requereix de certa comprensió de fons que és ben diferent i poc coneguda en comparació amb la d'altres especialitats amb més tradició en la seva aplicació. Essencialment, l'ecologia aplicada es basa en procurar entendre la complexitat del funcionament sistèmic, clarament probabilístic, de moltes espècies diferents i formular propostes senzilles i aplicables que considerin i integrin com més millor aquesta complexitat.

La importància rau en el fet que el nostre planeta és singular respecte d'altres que puguem tenir al nostre abast perquè conté espècies biològiques. Res no tindria sentit sobre el que fem i ens ocupa quant a configurar territori si no hi hagués espècies.

Cadascuna de les espècies de la Terra és un programari biològic madur, únic i irreplicable, capaç de fer front a les dificultats de sobreviure al planeta, i el conjunt de totes les espècies del planeta constitueix l'anomenada biosfera. Les espècies estan agrupades territorialment en diversos hàbitats i ecosistemes. Els hàbitats d'un lloc són l'expressió dels diferents conjunts d'espècies que l'ocupen, considerant l'univers de condicions ambientals, de recursos disponibles i d'interaccions que es donen en aquest lloc. Per això, les espècies presents en un lloc tenen una relació directa i consubstancial amb els hàbitats presents al territori.

Les espècies tendeixen a romandre en un determinat ecosistema si les condicions, els recursos i les interaccions que el caracteritzen hi perduren. Llavors aquest ecosistema es pot mantenir en un estat d'estabilitat dinàmica.

Tanmateix, a la natura passen fets inusuals que són font de canvi i que poden alterar o no aquesta estabilitat dinàmica, és el que anomenem pertorbacions. Es considera, doncs, una pertorbació com un succés o conjunt de successos inusuals en la dinàmica

d'un ecosistema que en provoquen l'alteració. Les pertorbacions afecten els ecosistemes, i ho fan en major o menor mesura en funció de la seva tipologia, intensitat i durada. També diferents ecosistemes tenen diferent capacitat per resistir els efectes de les pertorbacions i, si és el cas, diferent capacitat de recuperació després d'haver estat afectats. Si l'afectació és general i important, la majoria de les espècies desapareixeran del lloc.

El territori metropolità com a mosaic territorial

Durant molts anys l'aproximació als espais oberts s'ha fet en base a la consideració dels valors productius de béns orgànics (espais agrícoles i forestals, en diferents intensitats), o alternativament en els no especialment productius (espais protegits, de valor natural o paisatgístic). Gràcies a l'evolució i maduració del coneixement que des de l'ecologia aplicada al territori s'ha aportat, aquestes visions han quedat obsoletes, especialment en la darrera dècada. Un altre fet que ha fet canviar la perspectiva actual d'interpretar el món, és que el context econòmic, social i ambiental és ben diferent al de fa 30 anys.

Les estratègies de conservació impulsades des de la dècada dels 90, tant internacionals (CNUMAD: Cimera de la Terra Conferència de les Nacions Unides per al Medi Ambient i el Desenvolupament, 1992) com especialment a nivell europeu (Comisión de las Comunidades Europeas, 1998), ja valoraven la necessitat d'incidir en una millor ordenació del territori, en la qual les directrius ambientals tinguessin un pes rellevant. Darrerament, els organismes internacionals que tenen competències en la matèria (per exemple l'ONU i la Unió Europea) estan incentivant aquests plantejaments, en quant a la consideració de l'ecologia aplicada com a base i fonament per tal d'interpretar de manera més sòlida i prendre millors decisions quant a la planificació i ordenació del territori. Fins i tot, més recentment, es demana que s'apliqui també a les zones urbanes, en tant que l'evolució de la distribució de la població mundial s'està centrant cada cop més en les ciutats i espais urbans.

El punt d'arrencada d'aquests nous plantejaments, en relació a l'àmbit metropolità de Barcelona, el podem centrar en el treball sobre el mosaic territorial a la regió metropolitana de Barcelona, proveït pel Dr. Forman de la Universitat de Harvard, titulat *Mosaic territorial per a la regió metropolitana de Barcelona* (Forman, 2004). En aquest treball s'interpretaren els diversos elements territorials de la Regió metropolitana de Barcelona en clau de valoració estratègica, tant ecològica com ambiental.

Hi ha treballs i estudis anteriors que, preocupats per aquests aspectes, també van fer-hi una aportació important (p. ex. Folch, R. et al., 1979). Tanmateix, el treball esmentat de Forman és el primer que fa una lectura i genera una visió innovadora dels espais oberts des de l'ecologia territorial o ecologia del paisatge. Així, sense defugir el coneixement urbanístic i socioeconòmic, val a dir que la seva aproximació va ser la primera anàlisi essencialment ecològica de l'àmbit metropolità i espais circumdants.

Aquesta visió es va presentar sobre tres escenaris, que estableixen un cert rang de possibilitats, el *Pla base*, el *Pla més prometedor* i el *Pla mínim*, per a que servissin de referent per tal que els responsables, decisors i tècnics d'aquest territori en definissin un de propi a partir del millor coneixement de la realitat ambiental, social i econòmica d'aquest complex territori metropolità.

Aquests plans alternatius parteixen del *Pla base*, pla que garanteix una certa seguretat en els objectius de manteniment de la qualitat i estabilitat dels sistemes naturals de la regió metropolitana. A continuació es presenta el *Pla més prometedor*, que és més ambiciós, amb més preservació de l'entorn i, per tant, ofereix una seguretat més gran d'assolir els objectius de manteniment dels sistemes naturals de la regió metropolitana. Finalment, el *Pla mínim* representa la solució mínima que podria arribar a assolir els objectius fixats, tot i que no els garanteix, ja que redueix o suprimeix diversos espais de preservació.

Els resultats d'aquest treball van ser emprats, per exemple, en la proposta de sòl no urbanitzable d'alguns plans d'ordenació urbanística municipals. En el marc del desenvolupament del *Programa de planificació territorial de Catalunya*, aquests estudis també van servir per tal d'orientar el desenvolupament del model i definició d'espais oberts en els Plans territorials parcials. Aquesta concepció dels espais oberts ha quedat, doncs, recollida en el *Pla territorial metropolità de Barcelona* (Departament de Política Territorial i Obres públiques i Institut d'Estudis Territorials, 2010), un instrument nou que ha definit a escala territorial l'encaix de la projecció futura d'aquest territori pel que fa als assentaments urbans, a les infraestructures i als espais oberts.

El *Pla territorial metropolità de Barcelona* fa un salt de qualitat en assumir dues noves idees força que la proposta de Forman considerava. La primera, que tot el territori es susceptible d'interès ecològic i ambiental, si es vol, amb intensitats diferents depenent del valor estratègic de cada peça. La segona, que el territori ha de ser suficientment permeable ecològicament i que, per tant, hi ha d'haver una certa connexió ecològica entre els espais oberts.

Els espais oberts més enllà del *Sòl no urbanitzable*: una nova comprensió

Actualment, cal superar la visió clàssica, ara ja pobre, del *sòl no urbanitzable* (SNU) i enfrontar el repte de comprensió dels espais oberts metropolitans de Barcelona. Efectivament, la pròpia definició de *sòl no urbanitzable* focalitza l'estrès del concepte en l'urbanisme, i no en els valors estratègics ni dels serveis ecosistèmics dels espais que hi són implicats. Per tant, no té sentit, que es defineixin com el negatiu de l'urbà o urbanitzable uns espais que són tan valuosos des de tants punts de vista. Cal fer patent que són espais amb entitat pròpia, són la *infraestructura verda* de la qual depenem per viure.

Per enfrontar el procés de comprensió dels espais oberts, per definir i determinar millor els valors inherents dels mateixos en un sentit més estratègic i també per tal de valorar-los en termes actuals cal explorar la realitat del territori en base a conceptes ecològics. No s'ha fet mai, si més no, no més enllà de determinar els seus hàbitats i el seu estat de conservació (que no és el mateix que el seu estat ecològic). També hem establert els espais que mereixen protecció i, més recentment, quins són els connectors ecològics que els vinculen, tot i que en l'àmbit metropolità només de manera indicativa. Però actualment cal fer l'esforç d'analitzar els espais oberts en base a conceptes més complets, en termes ecològics, com són els de diversitat d'espècies i d'hàbitats, successió ecològica i canvis dels ecosistemes; complexitat i estructura, i estabilitat i pertorbació ambiental associada.

Cal especificar, que las perturbacions provoquen l'alteració de l'ecosistema, no obstant, això no té perquè anar associat a una idea de negativitat, ja que els canvis ocorreguts poden esdevenir noves oportunitats per a algunes espècies, per bé que també contrariat per a d'altres. Tanmateix, tenen efectes, i aquests poden ser suficientment significatius com per suposar una alteració important de l'ecosistema existent, malmetre'l o fins i tot fer-lo desaparèixer. Per tant, és la nostra valoració sobre els canvis ocorreguts la que estableix si entenem les perturbacions com a positives o negatives.

Nosaltres com a espècie tenim una gran capacitat d'alterar el medi, de pertorbar, la qual cosa comporta la responsabilitat que tenim a l'hora d'afectar el medi i els seus components i de com definim les nostres interaccions amb el medi. Per tant, és clau conèixer les perturbacions i els seu efectes per a poder enfrontar d'una manera més consistent la planificació i la gestió dels espais oberts.

Cal que els coneixements adquirits en la darrera dècada serveixin per enfocar la comprensió i el planejament dels espais oberts. Cal, doncs, tenir capacitat de prendre millors decisions en relació al mosaic territorial dels espais oberts, tot considerant i valorant millor les diferents situacions dels elements que el constitueixen. En aquest context, la concepció del PDU es presenta com una oportunitat molt valuosa de posar en pràctica aquesta nova manera d'entendre els espais oberts.

Les decisions que es prenguin en el futur sobre els espais oberts s'han de fer paleses en una millor consideració dels valors d'aquests espais i també en una valoració de quina transformació admeten i els convé. Aquest és un repte crucial. Com hem d'utilitzar millor els espais oberts per tal d'harmonitzar la preservació dels valors i serveis ecosistèmics i les expectatives d'acollir activitats? Com fer-ho en un context d'alta ocupació antròpica i densitat de població, quan la tipologia d'aquestes activitats va més enllà de les de producció agrícola, ramadera o forestal? Hem de passar d'aquesta valoració productiva simple a una d'escala de grisos o, encara millor, a una de paleta de colors, on tots són importants.

BIBLIOGRAFIA

CNUMAD Naciones Unidas: *Cimera de la Terra Conferència de les Nacions Unides per al Medi Ambient i el Desenvolupament 1992*. Conveni sobre la Diversitat Biològica. Edició: Departament de Medi Ambient, 1993. Generalitat de Catalunya.

Comisión de las Comunidades Europeas. 1998. *Sobre una Estrategia de la Comunitat Europea en matèria de la Biodiversitat*. Comisión de las Comunidades Europeas. Comunidades Europeas. Bruselas.

Departament de Política Territorial i Obres públiques i Institut d'Estudis Territorials. 2010. *Pla territorial Metropolità de Barcelona. Programa de desenvolupament territorial*. Generalitat de Catalunya.

Folch, R. (coord.) et al. 1979. *El llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans. Natura, ús i abús*. Institució Catalana d'Història Natural. Editorial Barcino. Barcelona.

Forman, R.T.T. 2004. *Mosaico territorial para la región metropolitana de Barcelona*. Agència Barcelona Regional i Editorial Gustavo Gili SA. Ajuntament de Barcelona i Diputació de Barcelona.

Mayor, X, 2012. *Anàlisi i prospectiva dels serveis ecosistèmics en relació a l'economia verda*. Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible. Generalitat de Catalunya.

Mayor, X. 2006. *Proposta de planificació ecològica de la regió metropolitana de Barcelona en base la proposta d'interpretació estratègica de Forman (2004) i la paramètrica derivada de l'índex d'aptitud territorial*. Barcelona Regional.

Millennium Ecosystem Assessment, 2005. *Ecosystems and Human Well-being: General Synthesis*. Island Press, Washington D.C.

TEEB, 2008. *The Economics of Ecosystems and Biodiversity: An Interim Report*. European Communities, Brussels.